

Liikuttava ja ristiriitainen lehmä

Taija Kaarlenkaski on tutkinut 2000-luvulla suuren suosion saavuttaneen Ei auta sano nauta -kirjoituskilpailun kirjoituksia perinteitutkimuksen väitöstyössään. Kilpailun järjestivät Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kansanrunousarkisto ja Maaseudun Sivistysliitto vuonna 2004. Kilpailuun lähetettyjen kirjoitusten suuri määrä, lähes 3000, kuvanee sitä, kuinka vähän aikaa meillä suomalaisilla on siitä, kun sieraimiimme leijaili lehmänlannan tuoksu tai haju. Kaarlenkasken väitöskirjan tieteenalat ovat perinteen- ja kirjallisuustutkimus sekä ihmistieteellinen eläintutkimus. Hänen posthumanistinen näkökulmansa ottaa huomioon ihmisen lisäksi muut eläimet aktiivisina toimijoina. Lukukokemuksena väitöskirja on hieno ja ansiokas kuvaus lehmän merkityksestä suomalaisille.

Varsinaisessa tutkimusaineistossa Kaarlenkaski analysoi 139 kirjoitusta. Aineiston valinta kuvataan perusteellisesti. Analyysiin valittiin naisten ja miesten sekä eri-ikäisten ja erilaisissa ammateissa toimineiden ihmisten kirjoituksia. Aineistoon valitut kertomukset on luettu tarkasti moneen kertaan. Aineisto ja menetelmät -osa on tarkkaa, järjestelmällistä, yksityiskohtaista ja vakuuttavaa kuvausta.

Tutkimuksessa käytetään lähteinä paitsi runsaasti kotimaisia, mikä on luonnollista tutkittaessa suomalaisten suhtautumista lehmään kertomusten kautta, myös kiinnostavia ulkomaisia lähteitä. Kotimaisten ja ulkomaisten lähteiden suhde on erittäin onnistunut. Lisäksi Kaarlenkaski viittaa kirjassaan myös luonnontieteelliseen tietoon. Tämä on tehty erityisen taitavasti sulauttaen luonnontiede perinteen- sekä kirjallisuustutkimuksen tuottaman tiedon joukkoon. Koska luonnontieteilijöillä on tapana olla pikkumaisen täsmällisiä, tartun tässä yhteen pikkuseikkaan: kirjan lopun lisääntymisen kuvauksissa olisin toivonut reproduktio-sanana sijasta käytettävän sanaa lisääntyminen. Tämä on toki vähäistä pilkunviilausta kirjan ansioihin nähden.

Kirjoituskilpailu oli alun perin jaettu muistelu- ja kaunokirjallisiin kertomuksiin. Kaarlenkasken tehdessä analyysiä kävi ilmi, ettei jako ollut paras mahdollinen. Kaarlenkaski päätyikin jaottelemaan kertomukset neljään luokkaan: omaelämäkerrallisiin, etnografisiin, lehmä-

KIRJAESITTELYSSÄ:

Taija Kaarlenkaski 2012.
Kertomuksia lehmästä – tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta. Suomen kansantietouden tutkijain seura ry. 385 s.

SATU RAUSSI

Eläinten hyvinvointikeskus

”Kirjoituskilpailuaineistosta luettavat tulkinnat lehmistä ovat täynnä tällaisia toisaalta-toisaalta-tilanteita. Tutkimuskirjallisuudessa ajoittain esiintyvät väitteet siitä, että eläinten käyttö esimerkiksi ruoantuotannossa edellyttäisi niistä etääntymistä ja niiden käsittämistä tunteettomina objekteina (esim. Arluke & Sanders 1996, 173), ei saa aineistostani tukea.”

s. 319

”Tekstissä mainittu ”inhimillinen” lehmien määrä viittaa siihen, että se on ihmisen käsitettävissä, jolloin eläimien nimet ja ominaisuudet ovat muistettavissa. Tätä pidetään hyvänä myös lehmien kannalta. Jos lehmiä on yli 50, kaikkien niiden nimien muistaminen alkaa joistakin kirjoittajista tuntua epäuskottavalta.”

s. 286

näkökulmisiin ja fiktiivisiin. Tämä osoittautui analyysin ja aineistosta saatavan tutkimustiedon kannalta paremmaksi lähtökohdaksi kuin alkuperäinen sarjajako.

Omaelämäkerrallisia kirjoituksia oli analyysissä eniten. Näissä kertomuksissa kirjoittaja saattoi kertoa niitä oman elämänsä vaiheita, joihin lehmät liittyivät. Etnografisissa kertomuksissa korostui karjanhoitotyö ja myös siinä käytetyt välineet. Etnografisia kertomuksia oli aineistossa vähän, mutta omaelämäkerralliset kertomukset sisälsivät joskus etnografisia kuvauksia. Mielenkiintoisia olivat lehmänäkökulmaiset kertomukset, joissa lehmä on kertoja ja kirjoittaja kirjoittaa lehmän asemaan asettuneena. Näissä kertomuksissa lehmä on joko ihmisen kaltainen tai lehmän ihmisestä poikkeavia eläimellisiä piirteitä korostetaan. Fiktionaalisissa kertomuksissa tarinan sisältö on selvästi kuvitteellista. Näissä voitiin käsitellä lehmää esimerkiksi lapsen silmin.

Aineistosta on luokkien lisäksi tunnistettavissa teemoja, kuten karjanhoitotyö sekä lehmään liittyvä sukupuoliuus ja ruumiillisuus. Karjanhoitotyöstä kerrotaan niin lapsen kuin aikuisenkin näkökulmasta, esimerkiksi millaista oli olla lapsena paimenessa. Erityisesti kuvataan säännöllisesti toistuvaa lypsytyötä, mutta myös lehmän poikimista, sen astuttamista sekä lehmien sairauksia, sairauksien hoitoa ja tietenkin ihmisen ja eläimen välistä suhdetta. Käsinylpsyn opettelu ja lypsämään oppimisen riemu välittyvät kirjoituksista.

Karjahoitotyössä korostuu lehmien yksilöllinen tunnistaminen, mikä on yhä mahdollista, jopa suurilla suomalaisilla maitotiloilla. Omasa julkaisemattomassa, neljä vuotta sitten tekemässäni 20 maitotilan karjanhoitajien haastattelututkimuksessa useat karjanhoitajat väittivät, että pystyvät tunnistamaan jopa reilusti yli sata lehmää yksilöinä.

Karjanhoitotyö näyttäytyy kirjoituksissa työnä, johon suhtaudutaan hyvin tunnepitoisesti. Lehmät herättävät hyvin paljon tunteita niitä hoitavissa ihmisissä. Ovathan he lehmien kanssa koko ajan vuorovaikutuksessa. Lehmä on paitsi työkaveri niin myös lemmikkiin rinnastettava persoona. On esitetty, että eläinten kasvattaminen ruuaksi edellyttää niitä hoitavilta ihmisiltä eläimistä etääntymistä, ja ettei eläimiä käsitetä tuntevina. Tämä väite ei saa tukea Kaarlenkasken aineistosta.

Sekä miehet että naiset kirjoittavat lehmästä tunteella

Naiskirjoittajien empatia lehmää kohtaan tulee lehmänäkökulmaisissa kirjoituksissa esiin pohdintana, miltä tuntuisi synnyttää joka vuosi jälkeläinen vailla mahdollisuutta saada hoitaa sitä. Lypsykarjaloudessa vasikka usein vieroitetaan eli viedään pois emän luota heti poikimisen jälkeen. Kaarlenkaski kuvaa tätä tunnetta käsitteellä ”lajirajat ylittävä feminiininen solidaarisuus”. Naisnäkökulma korostuu myös siksi, että Kaarlenkasken analysoimien kertomusten kirjoittajista nai-

sia oli reilut sata ja miehiä reilut kolmekymmentä.

Mielenkiintoista on, että sekä nais- että mieskirjoittajat kirjoittavat lehmästä hyvin tunteella. Kaarlenkaski ei havainnut sukupuolten välillä tässä merkittäviä eroja. Miehet siis kirjoittivat lehmistä yhtä tunteellisesti kuin naiset. Naisten kirjoituksissa on mieskirjoittajiin verrattuna kuitenkin enemmän lehtiin samastumista, kuten ymmärrystä poikimiseen liittyvästä kivusta. Naiset vaikuttivat saavan ruumiillisen samastumisen kautta miehiä paremmin yhteyden lehmään.

Karjanhoitotyön jakautumisessa miesten ja naisten töihin nähdään selkeä käännekohta lypsykoneiden yleistymisen myötä. Navettatyö on niin kauan pääasiassa naisten työtä, kun lehmiä lypsetään käsin. Lypsykoneiden yleistyessä 60- ja 70-luvulla käsinlypsy väistyy ja myös miehet tulevat navettatöihin. Näin Kaarlenkaski liittyy karjalouden koneellistumisen sen maskulinisoitumiseen.

Lehmä antaa kertomusten mukaan ihmiselle lohtua. Lehmä on nykyisten kirjastojen lukukoirien kaltainen kuuntelija: Lapset voivat lukemaan opetellessaan hyvillä mielin lukea koiralle, joka ei arvostele eikä pilkkaa, vaikka lapsen lukeminen ei vielä sujuvaa olisikaan. Lehmä ei myöskään arvostele. Lehmä vaikuttaa empaattiselta. Se tarjoaa lämpimän kylkensä, tasaisen rauhallisen märehimisliikkeen ja suuret kauniit silmänsä ihmiselle, joka etsii ja tarvitsee lohtua. Lehmässä on siis terapeuttisen eläimen ominaisuuksia, mikä nykyään varsin hyvin tiedetään.

Edellä mainitussa 20 maitotilan karjanhoitajien haastattelussa kysyin, mistä karjahoitaja huomaa, ettei lehmällä ole kaikki hyvin. Kaikki 20 karjanhoitajaa kertoivat, että he tarkkailevat lehmän silmiä. Hoitajat siis tulkitsevat lehmän silmiä havainnoiden niistä eläimen hyvinvoinnin tilaa, esimerkiksi sairauksia. Lehmän kauniista silmistä saadaan myös lohtua. Puhuminen lehmälle voi vielä lisätä ihmisen miellyttävää kokemusta lehmän ja ihmisen välisestä suhteesta.

Yksi huomioitava aihe kirjoituksissa on lehmästä luopumisen vaikeus. Vaikka lehmän asema tuotantoeläimenä ymmärretään on sen lopettaminen tai teurasautoon laittaminen monelle kirjoittajalle emotionaalisesti vaikeaa. Siksi kirjoituksissa voidaan muistella mieleen jääneitä lehmäpersoonia. Nykyisinkin karjanhoitajalle asia voi olla vaikea, etenkin, jos lehmässä on jotain erityistä: se on erityisen tuottava, jalostusarvoltaan hyvä tai luonteeltaan erikoinen.

Yksi tärkeimmistä Kaarlenkasken tuloksista on lehmän ristiriitainen asema kirjoituksissa. Lehmästä on moneksi; se herättää tunteita, sille annetaan nimi ja se tunnustetaan yksilönä, sen nimi muistetaan useampaan sukupolveen samoin kuin se, kenen jälkeläinen lehmä on. Lehmä on työkaveri, ystävä ja lohduttaja. Lehmä aiheuttaa myös kiusaa, kipua ja loukkaantumisia hoitajalleen. Se voi olla kiusanhenki, joka on siksi helppo laittaa teurasautoon. Lehmä näyttäytyy lempeänä ja viisaana, itsepäisenä ja ilkeänä, pelottavan suurena ja avuttoman autettavana, pienenä, sitkeänä ja huumorintajuisena.

”Erityisesti silmät ja lehmän katse korostuivat teksteissä kuvattaessa sekä työtä että satunnaisempia kohtaamisia lehmien kanssa. Katseesta saatettiin etsiä merkkejä eläimen olotilasta ja hyvinvoinnista, mutta myös ymmärrystä ja myötätuntoa.”

s. 314

”Laajamittainen ja teknologisoituva maidon- ja naudanlihantuotanto nähdään uhkana eläinsuhteelle. Lehmien itsensäkin pelätään muuttuvan koneiden kaltaisiksi.”

s. 322

”Siitä huolimatta, että lypsy toistuu joka päivä, varsinaiseksi rutiinityöksi sitä ei kuitenkaan voi sanoa. Siitä pitävät huolen lehmät, jotka ovat ominaisuuksiltaan erilaisia.”

s. 218

Lehmän elämä on ihmisen hallinnassa

Viimekädessä me ihmiset hallitsemme nautoja. Pidämme niitä neljän seinän sisällä tai aidatulla laitumella ja päätämme niiden kohtelusta ja elämästä. Panemme lehmän poikimaan kerran vuodessa ja otamme emältä vasikan pois heti synnytyksen jälkeen. Lehmällä itsellään on hyvin vähän valinnanvaraa elämänsä suhteen. Lehmät ovat samanaikaisesti meille alistaisia, vain tuotantoeläimiä, mutta myös ihmisen ystäviä ja tunteisiimme vahvasti vaikuttavia eläviä ja tuntevia olentoja. Yksi tämänkin tutkimuksen tuloksista on, että välineellinen ja tunnepitoinen suhtautuminen lehmään eivät sulje toisiaan pois.

Näkökulma lehmän ja ihmisen suhteen ihanteesta on hyvin ihmiskeskeinen. Ajatellaan, että hyvä hoitaja ja ihmisen järjestämät hyvät olosuhteet ovat lehmälle kaikki kaikessa. Toisaalta on myös kriittisiä kertomuksia siitä, mikä on lehmälle hyvä ympäristö ja tiedämmekö sittenkään, mikä on lehmälle hyvää ja luonnollista. Karjatalouden teknistymiseen ja tilojen suuriin, yhä kasvaviin eläinmääriin suhtaudutaan joissakin kertomuksissa kriittisesti. Lehmän elämä tuotantoeläimenä ei näyttäydä pelkästään hyvänä.

Kaarlenkasken mukaan aineiston suuri kertomus kuvaa lehmää erottamattomana osana suomalaisuutta. Evakkomatkat lehmien kanssa välittyvät myös 2000-luvun kertomuksista ainakin sukulaisilta kuulujen kertomusten kautta. Vaikka suuri osa meistä on nykyään melko tietämättömiä lypsylehmän elämän realiteeteista ja naudasta biologisena lajina, siitä ei ole kauan, kun vielä nojasimme lehmän kylkeen.

Olisi kiinnostavaa tulevaisuudessa lukea myös muiden lajien ja ihmisten välisestä suhteesta. Esimerkiksi tutkimus suomalaisten suhtautumisesta kissaan vastaavanlaisen aineiston kautta olisi hyvin mielenkiintoinen. Tutkimus ihmisen ja lehmän välisestä suhteesta kirjoituskilpailuaineiston valossa voi auttaa mietittäessä tulevaisuuden maatalouden rakenteita Suomessa. Millaisena lehmän kanssa eläminen ja työskenteleminen näyttäytyy? Onko se liian raskasta vai jopa houkutteleva uravaihtoehto? Onko meillä odotettavissa suomalaista maata vielä tulevaisuudessa?